

GÖZLEM-GÖRÜŞ

"TAM SÜRE ÇALIŞMA" İÇİN TARTIŞMA NOTLARI

Onur HAMZAOĞLU*

Türkiye'de sağlık hizmetlerinde tam süre çalışma uygulamaları ile ilgili deneyimler üç dönem olarak incelenebilir. İlki Dr.R.Saydam'ın koruyucu sağlık hizmetleri alanında çalışan personelin başka bir alanda çalışmasını da önleyen uygulamalarla tam süre olarak koruyucu sağlık hizmetlerinde çalışmalarını düzenleyen uygulamadır. Tedavi edici sağlık hizmetleri alanında ve kamunun diğer alanlarında çalışan personele göre daha yüksek ücret ve daha uzun süreli çalışma ile tanımlanabilecek bir uygulama olarak.

İkinci uygulama altmışlı yıllardaki Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi dönemine rastlar ki birinci uygulama gibi sağlık çalışanlarının yalnızca kamu alanında, daha uzun süre ve daha fazla ücretle çalışmalarının öngörüsü olarak özetlenebilir.

Üçüncü uygulama ise özel yasal düzenleme ile birlikte anılmaktadır; 1978 yılında yasalaşan 2162 sayılı yasanın uygulandığı dönemdir. Bu dönemde de öncekilerde olduğu gibi sağlık çalışanı daha uzun süreli ve daha yüksek ücret alarak yalnızca kamuda çalışma ile yükümlendirilmiştir. Her üç uygulamada ortak özelliği yalnızca kamuda çalışmadır, ama daha fazla süreli ve daha çok ücret olarak.

Bu makalede, tam süre çalışma uygulamalarının kamu alanı boyutu (sağlık hizmetinin niteliği, uygulamanın sağlık hizmetinin kullanıcılarına yansımaları, özelleştirmelere karşı duruşa/çıkışa katkısı, kamu ve özel sağlık hizmetlerinin denetimi, özel sağlık kurumlarında çalışanlara yansımaları vb.) dışında kalan çalışma süresi ve ücretlendirme boyutları ile ilgili olarak göz önüne alınması gerektiğini düşündüğümüz ve bu uygulamayı çalışanlardan yana yeniden tanımlayabilme adına ipuc(lar)u olduğu öngörülen bazı kavramlar paylaşılmaya çalışılacaktır.

Bir işçinin çalıştığı süreyi yani iş gününü emek sermaye çelişkisi boyutu ile değerlendirdiğimizde; gerekli emek zamanı ve artı emek zamanı olarak ikiye ayırmak olumsaldır.

dir. Gerekli emek zamanı işçinin ertesi gün yeniden iş başı yapabilmesi için zorunlu olan; beslenme, sağlık, barınma, giyinme ve sosyo-kültürel; gereksinimlerinin karşılanması için, yani işçinin asgari günlük yaşamı için gerekli olan şeylerin üretimi için çalışması gereken süredir. Doğaldır ki işçinin kendisi tüketmek zorunda olduğu maddeleri her zaman doğrudan kendisi üretmez. İşçi, toplumsal işbölümüne dayanan sistemin içindeki bu faaliyeti ile bir meta üretir ve bunun değeri gereksinimlerini satın alabileceği paranın değerine eşittir. Hangi şekilde olursa olsun işçinin emek gücünün yeniden üretilebilmesi için gerekli emek zamanı kadar çalışması gerekir. Öyleki işçinin kendi adına çalışması söz konusu olduğunda da emek gücünün yeniden üretimi için gerekli emek süresi kadar çalışması bir gerekliliktir. Bunların yanısıra emek gücünün (yeniden) üretimi için zorunlu olan bu sürenin bütün metalar gibi emek gücünün değerinin de belirleyeni olduğu bilinen bir gerçekliktir.

İş gününün gerekli emek süresi dışındaki süresi ise işçinin doğrudan patron için çalıştığı süreye karşılık gelir ki artı emek süresi olarak tanımlanmaktadır. İş gününün artı emek süresi adıyla tanımlanan bu kısmında işçi doğrudan patron için çalışır. Bu özelliği ile artı emek süresi artı değer belirleyenlerindedir. Patron işçinin çalıştığı artı emek süresini uzattıkça sömürüyü derinleştirmiş olur. Benzer bir durum da işçi için söz konusudur; işçinin çalıştığı toplam süre patronun işçiden satın aldığı emek gücünü harcadığı süre (iş günü) olduğuna göre; işçi çalıştığı süreyi ne kadar kısaltabilirse ya da kendisi için harcarsa patronun sömürüsünü o kadar azaltmış, hatta sonucunda patronu soymuş olacaktır.

Artı emek süresi içinde kullanılan emeğin niteliğindeki ayrımın gerçeklikte artı değer üretiminin özü bakımından hiçbir önemi yoktur. Yalnızca nitelikli emek gücünün yaratılması niteliksiz emeğe göre daha fazla zamana ve emeğe mal olduğu için nitelikli emek, niteliksiz emeğe göre daha fazla değerdedir. Bu nedenle de tüketimi daha fazla değerde emeğe karşılık gelir. Buradan hareketle nitelikli emeğin birim zamanda ürettiğinin, niteliksiz emeğe göre daha fazla değerde olduğu söylenebilir. Ancak nitelikli/niteliksiz emeğin değer özelliği boyutuyla yer değiştirebildiğini

* Doç.Dr., Halk Sağlığı Uzmanı
TTB Sağlık Politikaları Çalışma Grubu Üyesi

örnekleme de olumsaldır. Özünde (artı değer üretimi yönüyle) gerçekliği olmayan bu durum(nitelikli/niteliksiz emek ayrımı); sınıfın bazı kesimlerinin emek güçlerinin karşılığını diğer kesimlerle eşit olarak almalarını önleyen geleneksel ayrımlardan kaynaklanmaktadır. Sanayii ve hizmet sektörlerinin çok fazla genişlediği toplumsal yaşantılarda niteliksiz emek oranı azalacağı için kas gücüne dayalı işlerde niteliksiz emek nitelikli emek sayılacak, nitelikli emek de niteliksiz emek düzeyine inecektir/inmektedir.

Artı emek süresinin gerekli emek süresine oranı emek gücünün patron tarafından sömürülme boyutunu gösterir. Artı değer oranı olarak tanımlanan bu ilişki, sömürünün mutlak büyüklüğünü ifade etmemekle birlikte iş gününün içeriğini belirleyen gerekli emek ile artı emek sürelerinin birbirlerine göre büyüklüğünü tanımlamaktadır. Artı değer oranındaki artış artı emek süresinin, gerekli emek süresindeki reel artışı göstermez(İşgününün oniki saat, gerekli emek ve artı emek süresinin altı saat olduğu bir koşuldaki artı değer oranı bir'dir, işgününün altı saat, gerekli emek ve artı emek süresinin üç saat olduğu bir koşuldaki artı değer oranı da bir'dir. Halbuki birinci koşuldaki işçi, ikinci koşuldakine göre günde iki katı daha fazla süreyle patron için çalışmakta, artı emek üretmektedir.).

İş günü süresi biyolojik, teknolojik ve toplumsal belirlilikler içerisinde değişimler gösterir. Bununla birlikte patron için geçerli olan(hedef); maksimum miktarda artı değer üretimi sağlayacak koşullardan bir tanesi olan artı emek süresini artırmaktır. Tarihte pek çok örnek olayda da izlendiği gibi patronların, aynı işkolunda, aynı ürün üzerinden; hammadde, teknoloji ve ücret aynılığının söz konusu olduğu koşullarda bile; aralarındaki rekabeti (ürünü diğer(ler)ine göre daha ucuza satmasına karşın kar ediyor olması) sürdürülebilmelerinin ancak artı emek süresi(işçinin karşılığı ödenmeyen emeği)nin uzatılması üzerinden gerçekleşebildiği, başka şekilde olumsal olmadığı bilinmektedir. Bütün bunlar göstermektedir ki; kapitalist üretim ilişkileri var oldukça iş gününün toplam süresi artı emek süresine bağlı olarak değişir. İş günü üzerinden patronla mücadele(sömürüyü azaltmanın yolu) patronun işçiden satın aldığı emek gücünü harcadığı süre olan iş gününü olumsal olduğunca işçinin kendisi için harcamasıdır. Patronun artı emek süresini artırmayı, işçinin de bu süreyi azaltmayı hedefleyen yaklaşımları kapitalizmin "toplumsal uzlaşmanın sürdürülmesine" katkıda bulunmak üzere tanımladığı siyasal demokrasinin içinde şekillenen iki karşıt "hak" olarak tanımlanabilsede "eşit" haklar arasında son sözü kuvvetin söylediği bilinen bir gerçekliktir.

Konu ile ilgili olarak tartışılması gerektiğini düşündüğümüz ikinci kavram, emeğin ücretinin, emeğin fiyatı ve harcanan emeğin miktarı ile olan ilişkisidir. Emeğin fiyatı düşük tutulduğunda, günlük yeterli ücret (emek gücünün yeniden üretimi) için harcanan emeğin miktarının artması bir zorunluluktur. Ayrıca emeğin ücreti sabit tutulduğunda harcanan emeğin miktarının artırılması (bir yolu emek süresinin uzatılmasıdır) da emek fiyatının düşmesini koşullar. İşçinin harcadığı emeğin miktarının artırılması (örneğin iki işçinin yapabileceği işi tek başına yapması)

pazardaki emek gücü aynı kalmakla birlikte emek arzını artırır. Bu yöntemle işçiler arasında yaratılan rekabet, patrona emeğin fiyatını düşürme, harcanan emeğin miktarını (artı emek süresini daha da artırarak) artırma olanağı sunar.

Yasalarla tanımlanmış iş günü süresi içindeki emeğin fiyatının düşük tutulması ile ortaya çıkan emek ücretinin reel düşüklüğü, işçiyi emeğini yeniden üretebilmek adına fazla mesai ya da ek işe zorlar. Bu koşullarda işçinin emek gücünü yeniden üretebilmek için zorunlu olan dinlenme süresi kısılır, sosyo-kültürel alan daralır. Bu süreç işçiye rağmen işçinin ortalama yaşamı süresince üretebileceklerini daha kısa sürede üretmesini koşullayarak, toplamında daha düşük ücret karşılığında ve daha kötü yaşam standartlarında, daha kısa süreli yaşamasını sağlayacaktır.

Yukarıdaki tartışma notları;

1.Sağlık çalışan(lar)ının emek gücünün değeri nasıl belirlenmelidir?,

2.Sağlık çalışanlarının niteliksel gelişimi, meslek grupları arasındaki farklılığı azaltma hedefini de taşıyarak nasıl sağlanabilir?,

3.Sağlık çalışanlarının emeklerinin ücreti belirlenirken emeklerinin niteliksel farklılığı, yaşam standardı ve ücretleri arasında derin farklılığa neden olmayacak bir şekilde nasıl göz önünde tutulabilir?,

4.Sağlık çalışanları arasında kolektif hedefin yaratılabileceği ve sürdürülebileceği, sağlık çalışanın kendine rağmen gelirin öncelikli kaygı olmasını engelleyebilecek emek gücünün ücretlendirilmesi nasıl sağlanabilir?

5.Sağlık hizmetlerinin üretiminde iş günü nasıl belirlenmelidir?,

6.Sağlık çalışanları için bir günlük yaşantıyı yeniden nasıl kurgulayabiliriz?; sorularının yanıtlanması önceliğini gündemimize taşımaktadır.

Talep edilecek olan tam süre çalışma ile sağlık çalışanlarının iş günü sürelerinin kısaltılması (örneğin vardiyalı çalışma), fazla mesai ve ek iş yapmadan, emek fiyatının artırılması yoluyla emeğin ücretinin yükseltilmesi hedeflenmelidir. Kısalan çalışma süresi ile sağlık çalışanları kendilerini hem mesleki alanda, hem sosyo-kültürel faaliyetliliklerde yeniden üretme olanakları bulabilecekler, hem de ortalama yaşam sürelerinin kısaltılması yönündeki etken(ler)den korunmuş olacaklardır. Aksi koşullarda sağlık kuruluşlarındaki "ucuz" muayene, "ucuz" ameliyat, "ucuz" tetkik vb. uygulamalar sağlık çalışanlarının karşılığı ödenmeyen emekleri üzerinden sürdürülmeye devam edecektir.

Sağlık çalışanlarının talep edecekleri ve etmeleri gereken tam süre çalışma uygulaması ile, çalışanların benzer koşullarda birlikte yaşadıkları sorunların çözümü için de hem bireysel hem de farklı olanaklara "sahip olamamalarının" getireceği dayanışma ortamı, sağlık çalışanlarının büyük çoğunluğunun geleceği birlikte yaratma istencini de yükselteceği göz ardı edilmemelidir. 17 Ocak 1999

KAYNAKÇA

Marx K., Kapital Cilt 1, Sol Yay.,Ankara. Bölüm: 7,8,9,10.